

Szendrői Balázs: Egy vita Oxfordban

Élet és irodalom LI. évfolyam, 39. szám, 2007. szeptember 28.

A Bokros Lajos névvel fémjelzett, a magyar egyetemi rendszer reformjának egy lehetséges irányát bemutató munka megjegyzi, hogy "[a] nemzetközi akadémiai világban vita van arról, hogy az egyetemek belső és külső kormányzási rendje mennyire hasonlítson a vállalatok irányítási rendszeréhez." (Minőségi oktatást és kutatást eredményező reform körvonalai a hazai felsőoktatásban, *ÉS*, 2006/51.) A közelmúltban ért véget ennek a vitának egy konkrét fejezete, ahol a tét nem volt kisebb, mint az, hogy a nagymúltú oxfordi egyetem is beáll-e a sorba, avagy megtartja évszázados hagyományokon alapuló, demokratikus, alulról építkező intézményrendszerét. Bár a konkrét helyzet nagyon sok mindenben különbözik az itthonitól, a felmerülő érvek és megoldási javaslatok támpontul szolgálhatnak egy magyarországi reform kapcsán is. Az oxfordi egyetem legfelsőbb döntéshozó szerve az egyetemi parlament (Congregation), melyet az összes egyetemi alkalmazott és főállású kutató alkot, s így jelenleg körülbelül 3500 tagja van. E parlament formálisan hetente ülésezik, valódi viták azonban sokkal ritkábban esnek meg, a legtöbb döntés, ellenvélemény hiányában, a heti ülés lefolytatása nélkül születik. Az egyik leghíresebb vita például 1985-ben zajlott, amikor az egyetemi parlament leszavazta Margaret Thatcher miniszterelnök asszony díszdoktorrá avatását kormányának egyetemellenesnek tartott politikája miatt. A Vaslady nagyon megsértődött, súlyos büntetést mért Oxfordra: vagyonának jelentős részét és hivatali dokumentumgyűjteményét a cambridge-i egyetemnek adományozta.

A egyetem stratégiai, pénzügyi és szakmai irányítása egy viszonylag új keletű, 2000 óta érvényben lévő rendszer szerint az egyetemi tanács (Council) kezében van. E szervezet 25 tagú, elnöke a rektor (Vice-Chancellor)¹, tagjai a kollégiumok és karok képviselői, az egyetemi parlament által közvetlenül választott egyetemi alkalmazottak, valamint négy, az üzleti világban dolgozó alumnus.

A jelenlegi rektor fontos szereplője az alábbi történetnek. John Hood 2004. október 5-én vette át az egyetem irányítását, elsőként úgy az intézmény kilencszázéves története során, hogy nem belülről, nem egy oxfordi egyetemi karrier végén emelkedett e pozícióba. Hood - húszéves üzleti, menedzsment tapasztalattal - öt évvel korábban került az Aucklandi Egyetem (Új-Zéland) rektori székébe, és innen vezetett útja Oxfordba. Kritikus helyzetben került hozzá a stafétabot: az egyetem különböző döntéshozó szerveit, központi adminisztrációját és különösen az előző rektort sok kritika érte az egyetemi tanács átláthatatlan működése, a pénzügyek gondatlan kezelése, a döntéshozatal körülményessége miatt. Hood nagy lelkesedéssel kezdett hozzá a munkához, és első lépései sikeresnek és népszerűnek bizonyultak: az egyetemi tanács üléseiről részletes jelentéseket adatott ki, és új pénzügyi igazgatót nevezett ki, aki rendbe szedte és átláthatóbbá tette a szerteágazó ügyeket.

A Hood által kezdeményezett változásokkal párhuzamosan az egyetemi parlament munkabizottságot hozott létre (Governance Working Party), melynek mandátuma a 2000-ben bevezetett új egyetemirányítási rendszer működésének kritikája, finomhangolása volt. Hood azonban ennél sokkal szélesebb körben gondolkodott, és a bizottság létrejöttében annak a lehetőségét látta, hogy az egész egyetemi kormányzat átszervezésére is sort kerítsen. A munkabizottság, a rektor közvetlen vezetésével, 2005 márciusában adta ki első jelentését, melyben radikális javaslatokat tett egy kizárólag külső tagokból álló fenntartók tanácsa (Board of Trustees) és egy 150 fős egyetemi tanács (Academic Council) létrehozására, az egyetemi parlament felügyelete alatt. Az indoklás egyrészt általános, "legjobb gyakorlat" (best practice) típusú érveken alapult, az intézményi és tanulmányi irányítás kettéválasztásán, másrészt egy konkrét jogi érven, mely szerint az egyetemnek mint jótékonyági státusú intézménynek törvényben szabott kötelessége, hogy olyan kurátorai legyenek, akik nem fizetett alkalmazottak. A jelentés javaslatait azonnal rengeteg kritika érte: egy részletesebb jogi elemzés kimutatta, hogy nincs olyan előírás, mely kötelezővé tenné egy kizárólag külsősökből álló kurátori tanács létét; az egyetemi tanács mérete miatt tűnt alkalmatlannak arra, hogy hatékony döntéshozatali fórum lehessen; míg a fenntartók tanácsának összetételével szemben a tradicionálisan nagy hatalmú kollégiumok igazgatói léptek fel, akik nem látták biztosítva érdekeik képviselését.

A kritikák hatására 2005 őszére a javasolt struktúra jelentősen módosult, bár a bizottság továbbra is kétkamarás, az egyetemi parlament által felügyelt rendszerben gondolkozott. Az új javaslat a stratégiai és pénzügyi döntéseket egy 15 tagú tanács (Council) hatáskörébe utalta, nyolc külső, nem egyetemi alkalmazott

és hét egyetemi alkalmazott taggal, utóbbiak között a rektorral, míg az oktatás, az egyetem napi ügyeivel kapcsolatos kérdések felelőssévé a tanszékek, kollégiumok, az egyetemi parlament és a diákönkormányzat képviselőiből álló tanulmányi bizottságot (Academic Board) tette. Fontos része volt a javaslatnak, hogy a széles jogosítványokkal rendelkező tanács 15 tagját az egyetemi parlament nem közvetlenül választja, mint a jelenleg hatályos rendszerben, hanem csak egy jelölőbizottság (Nominations Committee) javaslatait fogadhatja vagy utasíthatja el.

E második javaslatot az egyetemi parlament 2005. november 1-jén megvitatta. Ekkor a későbbi erővonalak már világosan kirajzolódtak: támogató és ellenző vélemények egyaránt nagy számban hangzottak el. 2006 tavaszán a munkabizottság egy lényegében változatlan javaslatot tett le az asztalra mint végső, elfogadásra javasolt csomagot², és ezzel kezdetét vette az igazi, az egész egyetemet megmozgató vita.

A diskurzus több fórumon zajlott: a tanszékek és kollégiumok tantestületeinek ülésein, évszázados pubokban és kávéházakban szerte a városban, és talán legaktívabban az Oxford Magazine, a belső egyetemi folyóirat hasábjain. A javaslat támogatóinak eredeti érve, a "legjobb gyakorlat" elve háttérbe szorult; sokan ebben a munkáspárti kormányban, mely korábban amúgy sem volt különösen barátságos Oxforddal szemben, azon törekvését vélték felfedezni, hogy az egész felsőoktatási szektorra egy egységes, felülről vezérelhető struktúrát húzzon rá. Ehelyett megjelent egyfajta utalás a "józan észre", mely szerint egy Oxford méretű és komplexitású egyetem vezetéséhez olyan szakértelemre, tapasztalatra van szükség, amely annak alkalmazottai között nem feltétlenül lelhető fel. Egy alternatív érvrendszer esetleges donorok szempontjából közelítette meg a kérdést: egy modern, üzleti típusú irányítási struktúra létfontosságú ahhoz, hogy az alumnusok szívesen adjanak nagyobb támogatást az egyetem működéséhez, a kormány pedig hozzájáruljon a jelenlegi tandíjkorlát emeléséhez.

A javaslat ellenzői hamarosan egy kis mag körül csoportosultak, melynek összetételén az angol napisajtó, mely megkülönböztetett figyelemmel követte a folyamatot, szívesen élcelődött³: vezető tagjai egy boszorkányság-szakértő történész, egy részecskefizikus, egy jogász, egy marxista, posztkoloniális gazdaságokkal foglalkozó politológus és egy geofizikaprofesszor voltak. E kör a demokratikus hagyományok fontosságát hangsúlyozta, és elismervén a külső szakértelem bevonásának létjogosultságát, hiányolta a megfelelő fékek és egyensúlyok (checks and balances) meglétét a javasolt rendszerben. A nagyhatalmú, külsősök által dominált tanács helyett egy felügyelőbizottság (Board of Scrutiny) felállításáról, és egyéb, az ellenőrizhetőség és hatékonyságnövelés irányába mutató változtatásokról szóló alternatív elképzeléssel álltak elő⁴, a munkabizottság eredeti, finomhangolásról szóló mandátumával összhangban.

Egy nemrégiben Amerikából érkezett kolléga arra hívta fel a figyelmet⁵, hogy az észak-amerikai egyetemek fenntartótanács-rendszere megfelelő kontrollok hiányában visszaélésekhez, az egyetemi tanszabadság súlyos korlátozásához vezethet. A fenntartó tanácsok sokszor léptek fel az egyetemi szektorban hagyományos végleges szerződések rendszere (tenure) ellen, támogatták az oktatásra szánt idő jelentős növelését a kutatás rovására, politikai vagy vallási okokból beavatkoztak munkaügyi vitákba, egyetemeket szűk látókörű gazdaságossági okokból tanszékek bezárására kényszerítettek. Jelenleg is minden huszadik amerikai egyetemen folynak olyan perek, melyekben az oktatók szakszervezete valamelyik egyetemi kurátort az egyetemi autonómia, a professzionális jogok megsértésével vádolja.

Fontos kérdése volt a vitának, hogy hol áll az oxfordi egyetem a világban. Az anyagi helyzet elég világos. Az állami fejpénz és a diákok által fizetett tandíj⁶ egyáltalán nem fedezi az egyetem oktatási költségeit, beleértve a kifejezetten drága, de látványosan sikeres és népszerű kollégiumi rendszert. A különbségnek több fő forrása van: az egyetem gazdasági tevékenysége (legfontosabb ezek közül az egyetemi kiadó), a kollégiumok örökölt vagyona, és ehhez kapcsolódóan az alumnusok adományai, az EU-n kívüli diákok sokkal jelentősebb tandíjai, különösen mesterképzésen, és végül a kutatási pénzekhez csatolt ún. overhead, amely sok tanszék napi költségvetésének legfontosabb forrása. Az egyetem és a kollégiumok összes befektetett vagyonát⁷ durva becslés hárommilliárd fontra teszi, amely persze hatalmas összeg közép-kelet-európai szemmel nézve, de lényegesen alacsonyabb, mint a Harvard ötszörös vagy a Yale háromszoros vagyona. Ezzel szemben áll viszont az, hogy Oxfordot a világ vezető egyetemei között emlegetik, és nem csak történelmi okokból: tudományos teljesítmény terén bőven felveszi a versenyt a legtöbb amerikai egyetemmel, és talán csak két-három intézményről mondható el, hogy egyértelműen "jobb" nála⁸. A változásokat ellenzők szemében ez egy újabb érv volt: ha az egyetem, viszonylagosan rosszabb anyagi helyzetben is vetélytársa amerikai társainak, akkor nem egyértelmű, hogy vezetési struktúra terén feltétlenül követnie kell azok példáját.

Többen kitértek arra is, hogy a 2000-es, a jelenleg hatályos helyzetet kialakító határozat részekre bontva került az egyetemi parlament elé a szavazáskor, így lehetőség nyílt arra, hogy bizonyos kérdések kompromisszumos módon dőljenek el. A jelen helyzetben azonban Hood és köre láthatóan nem törekedett kompromisszumokra, hanem mindent vagy semmit alapon az egész döntéskört - a kétkamarás rendszer létrehozását, a két új szerv összetételét, a tanács tagjainak jelölési módját - egyetlen szavazáson szeretne volna elfogadtatni. Ezzel egy újabb érvet adtak az ellenzők kezébe: bele lehetett kötni a részletekbe, például a tanácsstagok jelölésének módjába, melyet az ellenzők súlyosan antidemokratikusnak tartottak, vagy az adminisztráció képviselőinek túlzottan magas arányába a tanulmányi bizottság soraiban, melyet sokan nemkívánatos hatalomkoncentráció részének tekintettek.

Az egyetemi parlament mindent eldöntő ülését 2006. november 14-ére tűzték ki. Az utolsó pillanatban azonban egy kompromisszumos javaslat mégis megjelent az asztalon Hood támogatóinak köréből: eszerint a 15 tagú tanácsban hét-hét arányban oszlanának meg az egyetem alkalmazottai és a külső tagok, míg az utolsó tag akár belső, akár külső ember lehetne. Egy esős szerda délután sok százan jelentek meg tradicionális talárban az egyetemi parlament ülésén, és megvitatták, majd szoros szavazás során elfogadták a módosítást. Így viszont az igazi, az egész csomagról döntő vitára és szavazásra az évszázados szabályok szerint csak két héttel később kerülhetett sor.

A november 28-i döntő vita⁹ során mind a támogatók, mind az ellenzők ékesszóló, részletesen kidolgozott, cirkalmas beszédekkel készültek. A hatalmas érdeklődés miatt nem mindenki fért be a parlament hagyományos üléstermébe (Sheldonian Theatre), a kiszorultak több oldalsó teremben televízión követhették a vitát. A felszólalók egyetértettek abban, hogy az egyetem vezetésének elszámoltathatónak, a stratégiai, pénzügyi döntéseknek átláthatóknak, megalapozottaknak kell lenniük, de élesen különböztek abban, hogy ez milyen rendszerben érhető el, és hogy a konkrét javaslatok e célokat elérik, elérhetik-e. A diákönkormányzat elnöke felszólalásában alapvetően támogatásáról biztosította a javaslatot, kiemelve ugyanakkor, hogy annak módosított formája, amelyben a tanács többsége esetleg mégis egyetemi alkalmazott, szimpatikusabb a diákság számára. Vitázójában Frazer professzor, az ellenzék vezérszónoka még egyszer letette voksát a demokratikus egyetemi önkormányzat mellett egy üzleti szellemű modellel szemben, míg Sir Derek Morris, egy volt kormányhivatalnok, az Oriel kollégium igazgatója arra emlékeztette kollégáit, hogy az új, létrehozandó szervek az egyetemi parlamentnek felelősek, így szerinte az önkormányzatiság megmarad, viszont az egyetemnek minden támogatásra - akár a kormány, akár az üzleti szféra részéről - szüksége van ahhoz, hogy a globális versenyben helytálljon, és ezért kérte a javaslat támogatását.

A titkos szavazás lebonyolításával megbízott, színes talárba öltözött szavazóbiztosok fél óra alatt számolták meg a szavazólapokat, ez idő alatt a heves viták tovább folytatódtak a zsibongó tömegben. Végül a rektor felolvasta az eredményt: 456 támogató szavazattal szemben 730 ellenszavazat érkezett. Egy lépés azonban még ekkor is hátra volt: ötven egyetemi tag kérésére a fontosabb döntéseket postai szavazás követi, melyen a 3500 egyetemi parlamenti tag mindegyike kinyilváníthatja véleményét. A 2007 januárjában lezárult voksolás megerősítette a korábbi eredményt: a javaslatot 997-en támogatták 1540 ellenszavazattal szemben. Oxfordot, szemben az angolszász egyetemek nagy többségével, továbbra is egy demokratikusan, az egyetem alkalmazottai által, többségében saját soraiból választott önkormányzat irányítja.

1 A nagy-britanniai egyetemek formális feje a kancellár (Chancellor), amely funkciót egy reprezentatív, gyakran a királyi családhoz vagy a lordok házához tartozó méltóság tölt be. A rektori funkciókat a Vice-Chancellor (szó szerint alkancellár) látja el.

2 White paper on University Governance, <http://www.admin.ox.ac.uk/gwp/whitepaper.pdf>.

3 Cabal of dons tries to stop Oxford reforms, The Sunday Times, 2006. november 12.

4 S. Cooper- N. Bamforth-R. Briggs-D. Frazer-G. Williams: Governance reform: a democratic approach to Oxford's future, <http://users.comlab.ox.ac.uk/bernard.sufrin/CB3.html>

5 B. Leftow: Against Graham, Oxford Magazine, 2006. október

6 Angliában 2004 óta szedhetnek az egyetemek tandíjat az állami fejkvótán felül, ennek jelenlegi maximálisan kivethető összege brit és uniós hallgatók esetén évi háromezer font (1,1 millió forint) körüli. Összehasonlításképpen, a Harvard és a Yale éves tandíja bőven

harmincezer dollár (5,5 millió forint) felett jár.

7 Történelmi okokból a vagyon jelentős része, több mint fele autonóm kollégiumok birtokában van, melyeknek prioritásai sokszor nem azonosak az egyetemével.

8 Oxford helyezései különféle összehasonlító listákban: 10. (Academic Ranking of World Universities, Shanghai Jiao Tong University); 8. (The Top 100 Global Universities, Newsweek); 3. (Times Higher Education Supplement); 10. (World Ranking of Universities regarding Impact, Webometrics).

9 A vita teljes szövege megtalálható a http://www.ox.ac.uk/gazette/2006-7/supps/1_4791.htm lapon.